

آسیب‌شناسی پایداری محله‌های شهری با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی

(مطالعه موردی: منطقه یک شهر تهران)*

دکتر زهرا فتاحی**، دکتر علی شماعی***، دکتر علی موحد***

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۸/۲۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۴/۱۰

مکیده

این پژوهش به آسیب‌شناسی پایداری محله‌های ۲۶ گانه منطقه یک تهران با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی پرداخته است. هدف اصلی توزیع فضایی آسیب‌های اجتماعی در سطح محلات و بسترسازی برای مدیریت کنترل، کاهش توسعه پایدار محله‌ای است. هویت شهری از شاخص‌های توسعه پایدار است. روش پژوهش اکتشافی-تحلیلی است. داده‌ها و اطلاعات از طریق منابع اسنادی و میدانی گردآوری شده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Super Decisions در سیستم اطلاعات جغرافیایی استفاده شده است. نمونه آماری ۳۰ نفر از کارشناسان حوزه برنامه‌ریزی شهری و تعداد ۳۷۲ نفر از ساکن محلات با استفاده از فرمول کوکران است. یافته‌های پژوهش نشان دادند که محلات منطقه یک شهرداری تهران با آسیب‌های اجتماعی روبه رشدی روبرو هستند. آسیب‌های اجتماعی مشترک در سطح منطقه طلاق، دختران فراری، تکدی‌گری، اعتیاد به مواد مخدر و کارگران فصلی است. از لحاظ توزیع فضایی بیشتر در میدان‌ها از جمله میدان تجریش محله‌های پرتراکم قابل توجه است.

واژه‌های کلیدی

آسیب‌شناسی محله‌های شهری، توسعه پایدار، آسیب‌های اجتماعی، هویت شهری، منطقه یک شهر تهران.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری زهرا فتاحی با عنوان «آسیب‌شناسی نظام محله‌ای در راستای توسعه پایدار منطقه مورد مطالعه: منطقه یک کلان‌شهر تهران» در دانشگاه خوارزمی تهران، با راهنمایی آقای دکتر علی شماعی و مشاور آقای دکتر علی موحد است.

Email: fattahi.zahra@gmail.com

** دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

Email: shamai@khu.ac.ir

*** دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: movahed@khu.ac.ir

**** دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

مقدمه

یک کلان‌شهر تهران با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی است. در این تحقیق سعی شده است گونه‌شناسی از آسیب‌های اجتماعی محلات ارائه گردد که با مطالعه اهمیت آسیب‌های اجتماعی اثرگذار در محلات منطقه یک شهرداری تهران به‌منظور توسعه پایدار محله‌ای است. در شهر تهران، تضعیف ساختار محله و کارکردهای اجتماعی آن، باعث به هم خوردن تناسب محیط فیزیکی و اجتماعی، بی‌هویتی شهری، کاهش دوستی‌ها و روابط متقابل صادقانه و عدم شناخت افراد از یکدیگر شده است؛ بنابراین بررسی ساختار اجتماعی، اقتصادی و محیطی محله‌های امروزی در شهر تهران و ارائه راهکار برای تقویت نقاط مثبت و رفع موانع موجود از جمله نیازهای زندگی در کلان‌شهر تهران است (معیدفر و مقدم، ۱۳۸۹، ۱۱۷). منطقه یک در محدوده‌ای به وسعت ۴۹۶ کیلومتر مربع و حریم ۱۰۱ کیلومتر مربع واقع شده است. دارای ۱۰ ناحیه و ۲۶ محله است. به‌طوری‌که جمعیت منطقه بر اساس سرشماری سال ۹۵ برابر با ۴۸۷۵۰۸ نفر است. اوین، ولنجک، اختیاریه، ازگل، جماران، تجریش، زرگنده، سوهانک، قیطریه، نیاوران و دزاشیب از محله‌های قدیمی و معروف منطقه ۱ هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

با عنایت به آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد که تبیین آسیب‌های موجود نظام محله بندی در ابعاد کالبدی شامل تغییرات مرزهای محله، مرکز محله و ساختار محله و در بعد اجتماعی، اقتصادی و کارکردی و عوامل و فرایندهای آسیب‌زا در نظام محله بندی و مدیریت منطقه یک شهر تهران از جمله مهم‌ترین مسائل مورد توجه در این پژوهش است. به‌عبارتی دیگر در این پژوهش به دنبال ارزیابی و تحلیل ساختار محله بندی در کلان‌شهر تهران و تأثیر آن بر نحوه مدیریت و برنامه‌ریزی شهری خواهد بود. در نهایت ارائه راهبرد مناسب کنترل آسیب‌های اجتماعی نظام محله‌ای در منطقه یک بپردازد. پرسش اصلی نوشتار این است. توزیع فضایی آسیب‌های اجتماعی در سطح محلات ۲۶ گانه منطقه یک تهران چگونه است؟

پیشینه پژوهش

در زمینه این پژوهش کارهای مختلفی انجام شده است که می‌توان به چند مورد آنها اشاره کرد (جدول ۱). چنان‌که ملاحظه می‌شود باوجود پژوهش‌های ارزنده‌ای که انجام شده است (جدول ۱). هنوز ارزیابی جامعی از وضعیت پایداری محله‌های منطقه ۱ تهران صورت نگرفته است؛ در هیچ‌یک از کارهای انجام‌شده، محله از زاویه آسیب‌های اجتماعی و توسعه پایدار مورد بررسی قرار نگرفته است. در برخی جاها به‌طور جداگانه به بررسی هویت محله و تعلق اجتماعی ساکنان آن پرداخته شده و در جای دیگر به بررسی

مهاجرت‌های شتابان به شهرهای بزرگ از جمله پایتخت و شهرنشینی همگام با تغییرات اساسی در سبک زندگی شهری متأثر از نظام سرمایه‌داری و فناوری‌های جدید باعث بروز مشکلات متعدد شهرنشینی در تمامی ابعاد، اقتصادی، زیست‌محیطی، کالبدی و به‌ویژه اجتماعی شهرها شده است. این تحولات نظام محلات شهری را متأثر کرده است و منجر به ازهم‌پاشیدگی و گسست تعاملات و سبک زندگی شده است (رضایی و نگین ناجی، ۱۳۹۴، ۷۰). در این زمینه توجه به رویکردی فراگیر با تأکید بیش از پیش بر سطوح پایین و ابعاد ملموس زندگی شهری به دنبال روش‌هایی برای اداره فرایند توسعه محله‌ها الزامی است (نادری بوانلو و پرتوی، ۱۳۸۹، ۶۳). برای رهایی از مشکلات و مسائل شهرنشینی و شهرسازی نظریه‌های متعددی ارائه شده که یکی از این نظریه‌ها، نظریه توسعه پایدار شهری است که توسعه‌های همه‌جانبه و ناظر به ابعاد مختلف از جمله سه بعد اصلی اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی است (رضایی و نگین ناجی، ۱۳۹۴، ۷۰). توسعه شهری پایدار به توازن بین ابعاد مختلف اجتماعی، زیست‌محیطی شهر و توسعه هم‌زمان آنها اشاره دارد. شهر یک کل به‌هم‌پیوسته از اجزاء مختلف است و محله دارای پیشینه‌ای طولانی است؛ که یکی از دلایلی که مفهوم محله در برنامه‌ریزی و طراحی شهری جایگاه مناسبی نیافته، نبود توافق درباره مفهوم محله و ویژگی‌های آن در میان جامعه علمی، برنامه‌ریزان و طراحان، دست‌اندرکاران امور مدیریت شهری و شهروندان است. در این سال‌های اخیر بیشتر شهرداری‌های کشور بحث محله محوری و شکل‌گیری شورایی محلات را مطرح کرده‌اند بر این اساس محلات پایدار می‌توانند متضمن پایداری شهر باشند (حاجی آقاجونی کاشی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۲۹).

بنابراین برای دستیابی به شهرهای پایدار قبل از هر چیز محلات پایدار لازم است؛ زیرا محلات به‌عنوان کوچک‌ترین واحد تقسیمات شهری، اقدام‌های سازنده شهر محسوب می‌شوند (کاظمیان و همکاران، ۱۳۹۰، ۲۹).

پایداری محله‌های مسکونی به پایداری اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و مدیریتی بستگی دارد. (توکلی نیا و استادی سیسی، ۱۳۸۸، ۲۹). وجود پاره فرهنگ‌های مختلف، ترددهای فراوان، وجود بافت‌های فرسوده و جرم خیز، رشد عمودی منطقه، نابرابری در دسترسی به خدمات زمینه‌های آسیب‌های اجتماعی را فراهم می‌کند. مفاهیمی چون احساس تعلق و حس مشارکت، حس مسئولیت‌پذیری و کنترل رفتار انسان و به‌تبع آن کاهش جرم، بزهکاری و در نهایت آسیب‌های اجتماعی منجر شود.

هدف از این پژوهش آسیب‌شناسی پایداری محله‌های شهری منطقه

جدول ۱. پیشینه داخلی و خارجی تحقیق در رابطه با توسعه پایدار و آسیب‌های اجتماعی

محقق	نتایج
مک کورد ^۱ و راتکلیف ^۲ (۲۰۰۹)	در این پژوهش در کشور آمریکا، جرائم به‌طور تصادفی و در فضا رخ نمی‌دهد. مکان‌هایی معین در محیط، ویژگی‌هایی از خود نشان می‌دهد که آنها را برای مجرمان، بالقوه جذاب‌تر می‌کند. ممکن است انواع معینی از کاربری زمین در یک ناحیه وجود داشته باشد که مقدار بیشتری از جرم و بی‌نظمی را دامن بزند. این کاربری‌ها حجم گسترده‌ای از جمعیت را جذب می‌کند و ممکن است آنان نیز در به وجود آمدن جرم در شهر مؤثر باشند.
والاس ^۳ و همکاران (۲۰۰۶)	در این پژوهش در کشور کانادا، در زمینه توزیع فضایی جرائم انجام شده است. در این تحقیقات، فرض بر آن است که جرائم به‌طور تصادفی در شهر اتفاق نمی‌افتد. بلکه با سایر عوامل در ارتباط است؛ از این رو ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی و کلیدی محله‌های شهری در میزان وقوع جرم و ناامنی مؤثر است.
علوی و همکاران (۱۳۹۶)	محله اکباتان از نظر ابعاد پایداری، در شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی به ترتیب با میانگینی برابر ۳،۶۹۷۷، ۳،۵۱۶۶ و ۳،۴۳۸۵ پایدار شناخته شده است و در بعد اقتصادی با میانگین ۲،۸۲۴۱ ناپایدار تلقی شده است.
مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴)	مؤلفه‌های رضایت جامعه محلی، فرهنگ و سنن و امنیت و رفاه بیشتر از حد متوسط و مؤلفه‌های توسعه امکانات و خدمات، افزایش آگاهی جامعه محلی و مشارکت و همبستگی، کمتر از حد متوسط هستند. به‌طور کلی نتایج نشان‌دهنده وجود ناپایداری در بُعد اجتماعی-فرهنگی توسعه پایدار شهری در شهر عسلویه است.
دباغیان (۱۳۹۵)	با تعریف یک محله کامل و بررسی عناصر شاخص سازمان فضایی، شهرهای قرون وسطی نمی‌تواند به‌عنوان شهرهای نظام‌یافته با سازمان فضایی کامل و منسجم در نظام محلات و ساختار سکونت باشد، بلکه به شکل تکامل نیافته‌ای از آن نظام باقی مانده است.
شماعی و همکاران (۱۳۹۲)	میزان مشارکت ساکنان محله جماران در مدیریت محله در سطح پایینی است در حالی که تمایل به مشارکت در سطح بالایی قرار دارد. در میان افرادی که مشارکت می‌کنند بیش از ۵۰ درصد مربوط به بعد مشورتی است و مشارکت اقتصادی و فیزیکی کمترین میزان مشارکت را به خود اختصاص داده است.
افسری (۱۳۹۰)	در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی ارتقاء کیفیت محیطی و اجتماعی در چهارچوب توسعه پایدار محله‌ای به این مقوله می‌پردازد که برای سنجش شاخص‌های کیفیت محیطی و اجتماعی زندگی محلی، توجه توأم به شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت محیطی و اجتماعی لازم است. با استفاده از نرم‌افزارها ArcGIS, AutoCAD, spss و Excell و نیز استفاده از پرسشنامه به این نتایج دست‌یافت که ابعاد محیطی، کالبدی و ابعاد اجتماعی در محله‌ها بر هم تأثیر گذارند و با ایجاد فضاهای مردمی و عمومی در کالبد و محیط محله‌ها می‌توان شبکه‌های اجتماعی را تقویت نمود.
تیموری (۱۳۹۰)	در پژوهشی با عنوان چالش‌های توسعه پایدار کلان‌شهر تهران، موردی: منطقه ۱۷ شهرداری تهران به بررسی و سنجش میزان پایداری در منطقه ۱۷ شهرداری و سطح محلات شهری این منطقه پرداخت، یافته‌ها نشان می‌دهد که وضعیت پایداری محلات شهری منطقه ۱۷ در سطوح متوسط و پایین از آن قرار دارند.
تقوایی و صفرآبادی (۱۳۹۲)	در مقاله‌ای تحت عنوان "توسعه پایدار شهری و برخی عوامل مؤثر بر آن"، با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل عاملی، ضمن شناسایی ۸۲ شاخص پایداری شهری در شهر کرمانشاه، عوامل اصلی مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه پایدار شهر کرمانشاه را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. بر اساس یافته‌های پژوهش، اولین عامل سلامت شهری (با شاخص‌هایی مانند تحصیلات، بهداشت اجتماعی، ایمنی و انضباط اجتماعی) با داشتن ۲۵،۴ درصد واریانس، نقش مهمی را در پایداری شهری بر عهده داشته است.
مشکینی و همکاران (۱۳۹۲)	در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مناطق ۲۲ گانه شهر تهران)" با بهره‌گیری از شاخص پایداری اجتماعی و استفاده از ۷ شاخص کلی پایداری اجتماعی در قالب شاخص‌های جمعیتی و اجتماعی، اقتصادی، سرمایه اجتماعی، عدالت اجتماعی، سلامت، عوامل کالبدی و شاخص امنیتی، به بررسی و تحلیل وضعیت بعد اجتماعی پایداری در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران پرداخته‌اند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که مناطق ۱۲، ۶، ۳ و ۱ از لحاظ پایداری اجتماعی شرایط مناسب‌تری نسبت به دیگر مناطق شهر تهران دارا بوده و مناطق ۱۷، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۱ و ۱۰ مناطق ناپایدار اجتماعی در شهر تهران طبق شاخص‌های موردبررسی هستند.

است که موجب ارتقاء سطح همکاری اعضای آن جامعه گردیده و پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات را شامل می‌شود (فوکویاما، ۱۳۸۴، ۱۳).

سرمایه اجتماعی در سطح خرد، «سرمایه اجتماعی شناختی» نام دارد و در رابطه با پدیده‌هایی مانند ارزش‌ها، نگرش‌ها، تعهدان، تعلقات و اعتماد موجود در سیستم اجتماعی سازمان است و سرمایه اجتماعی در سطح کلان «سرمایه اجتماعی ساختاری» که در رابطه با ساختارها و فرایندهای مدیریتی همچون پاسخگویی مدیران و رهبران در قبال عملکردشان، شفافیت در تصمیم‌گیری و اقدام بر اساس کار گروهی، مشارکت و ارتباط است. البته به نظر می‌رسد که در این الگو نیز محور اصلی، مؤلفه‌های فرهنگ سازمانی است.

آسیب‌شناسی اجتماعی

آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چهارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی یا غیررسمی جامعه‌ی محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌گردد برای روشن شدن موضوع تقسیم‌بندی ذیل از آسیب‌های اجتماعی می‌تواند مؤثر باشد: جرائم و آسیب‌های مسئله اجتماعی، شامل بزهکاری نوجوانان، جرم، الکی بودن مزمن، خودکشی، اختلال روانی، طلاق، تبعیض قومی و گروهی، کمبود مسکن، بیکاری، اعتیاد به مواد مخدر و غیره می‌شود (عبداللهی، ۱۳۸۵، ۱۵)؛ بنابراین آسیب‌شناسی اجتماعی عبارت است از مطالعه نابسامانی و اختلال و عدم هماهنگی و تعادل در کارکردهای مربوط به کالبد و حیات انسان‌ها (صدیق سروسستانی، ۱۳۹۰، ۱۰). مطالعه انحرافات و کج‌روی‌های اجتماعی و به اصطلاح، آسیب‌شناسی اجتماعی عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌های اجتماعی، در واقع، آسیب‌شناسی اجتماعی مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌ها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌هایی نظیر بیکاری، اعتیاد، فقر، خودکشی، طلاق و سایر موارد، همراه با علل و شیوه‌های پیشگیری و درمان آنها و نیز مطالعه شرایط بیمارگونه و نابسامانی اجتماعی است (ستوده، ۱۳۹۵، ۱۴). به عبارت دیگر، اگر در جامعه‌ای هنجارها مراعات نشود، کج‌روی پدید می‌آید و رفتارها آسیب می‌بیند، یعنی آسیب زمانی پدید می‌آید که از هنجارهای مقبول اجتماعی تخلفی صورت پذیرد. عدم پایبندی به هنجارهای اجتماعی موجب پیدایش آسیب اجتماعی می‌شود (ستوده، ۱۳۹۵، ۱۵).

معرفی متغیرها و شاخص‌ها

در این پژوهش بر اساس اطلاعات و داده‌های موجود و از بین

مسائل خاص و توصیف آنها اعم از سرمایه اجتماعی و یا توسعه پایدار محله‌ای پرداخته‌شده و آنچه تحقیق حاضر را از پژوهش‌های مذکور، متمایز می‌کند، این مسئله است.

مبانی نظری

در اوایل قرن بیستم رابرت ایزراپارک و برگس محله را یک واحد اجتماعی و اکولوژیکی قابل برنامه‌ریزی تعریف نمودند (Randolph, 1984, 5). از جانبی کلر محله را مکانی با مرزهای فیزیکی و عادی (Keller, 1968, 89)؛ و موریس و هس محله را از اجتماع مکان و مردم با حس مشترک در یک - محدوده‌ای که به سهولت برای مردم قابل تردد باشد معرفی نمودند (Morris & Hess, 1975, 6).

در تعبیر جغرافیایی، مفهوم محله ضمن دارا بودن مکان معین، به اجتماعی اطلاق می‌شود که در چنین فضایی سکونت دارند برخوردی فراوان «نخستین» یا «روبارویی» با یکدیگر بهره‌مند می‌شوند. ماهیت محله از دیدگاه جغرافی دانان شهری و اجتماعی فرصتی برای مردم فراهم می‌آورد تا با یکدیگر دیدار کنند، در گذران زندگی روزمره شرکت جویند و در تلاش به منظور غلبه بر مشکلاتشان به همکاری بپردازند (Gold & Kolb, 1997, 928).

مفهوم سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی از دهه ۱۹۶۰ میلادی وارد مباحث علوم اجتماعی و اقتصادی گردید. سرمایه اجتماعی در درون یک فرد یا یک سازمان اجتماعی وجود ندارد. بلکه در فضای ارتباطی بین افراد وجود دارد (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۵، ۱۴۷؛ سعادت، ۱۳۸۵، ۱۷۶). نظریه‌های بسیاری نیز در زمینه سرمایه اجتماعی بیان شده است که از جمله آنها می‌توان به نظریه پیوندهای ضعیف، نظریه شکاف ساختاری و نظریه منابع اجتماعی اشاره کرد (Seibert, 2001, 47؛ لینچ، ۱۳۸۴، ۲۳). پانتام سرمایه اجتماعی را به جوه گوناگون سازمان اجتماعی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها که می‌توانند با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارایی جامعه را بهبود بخشند. تعبیر می‌کند (پانتام، ۱۳۸۰، ۵۸۲). از نظر بوردیو، سرمایه اجتماعی به عنوان شبکه‌ای از روابط و دیعه‌ای طبیعی یا اجتماعی نیست بلکه در طول زمان باید برای کسب آن تلاش کرد. به تعبیر او سرمایه اجتماعی محصول نوعی سرمایه‌گذاری است که به دنبال تثبیت یا بازتولید آن گونه روابط اجتماعی است که مستقیماً در کوتاه‌مدت یا بلندمدت قابل استفاده هستند (شارع پور، ۱۳۸۰، ۱۱). همچنین از نظر فوکویاما، سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی

ورزشی - تفریحی - بازی کودکان - مراکز خرید در بعد سرزندگی؛ عدم ترک محله - مرادده اجتماعی در محله در بعد تعلق و وجود نمادها و اماکنی که شناخت محله را آسان می‌کند.

در بعد هویتی لینچ با برشمردن هفت محور عملکردی یک شهر خوب (سرزندگی، معنا، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت)، محله خوب و پایدار را سکونتگاهی می‌داند که سلامت و بهزیستی ساکنان آن تأمین باشد. از جمله عوامل مؤثر در سرزندگی محلات، وجود فضاهای عمومی جذاب است که روی ذهن افراد تأثیرگذار باشند (لینچ، ۱۳۷۵، ۱۵۲-۱۵۳).

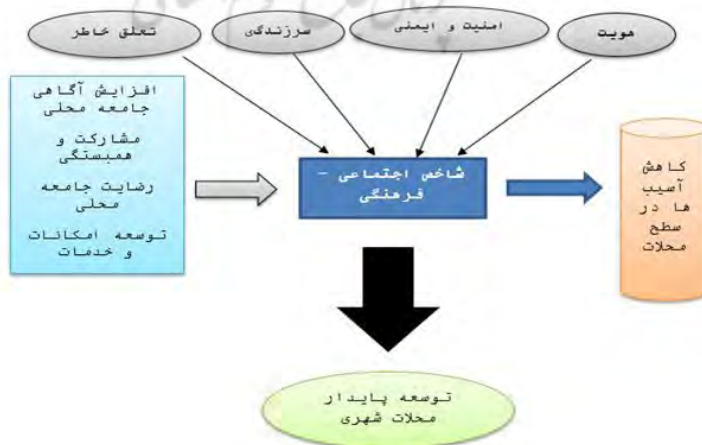
توسعه محله‌ای در صدد دستیابی به اهداف توسعه‌ی پایدار در مقیاس اجتماعات محلی، نتایج توسعه‌ی پایدار را به صورت ملموس و قابل ارزیابی درآورد. در این دیدگاه، اجتماع محلی یک واحد خودکفا از لحاظ مدیریتی و اداری تصور می‌شود. راهکارهای محلی به‌منزله‌ی استراتژی‌هایی هستند که کیفیت زندگی شهروندان را ارتقا می‌بخشد. در توسعه پایدار محلی، حمایت‌های محیطی باهدف رفاه جمعی و زندگی شرافتمندانه‌ی توأم با آزادی و تصمیم‌گیری برای آینده محیط‌زیست است. معیارهای چون امنیت اقتصادی، امنیت ملی، دموکراسی سیاسی و اقتصادی و عدالت مکانی در محلات مورد توجه قرار می‌گیرد و موفقیت رویکرد توسعه بر مبنای برخورداری یا برخورداری نمودن ساکنان از معیارهای فوق ارزیابی می‌گردد.

روش پژوهش

مطالعه حاضر به لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و به حیث روش مطالعه، از نوع توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش ۲۶ محله‌ی موجود در منطقه ۱ شهر تهران می‌باشند. جمع‌آوری داده‌ها و

شاخص‌های مطرح‌شده در سطح بین‌المللی و با توجه به هدف اصلی مطالعه تمرکز ما بر شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی و مؤلفه‌های آن بود.

مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴) بر اساس مطالعات بین‌المللی گسترده اقدام به تعیین شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی در سطح محلات نمودند و آنها را در هفت بعد (توسعه امکانات و خدمات، افزایش آگاهی جامعه محلی؛ مشارکت و همبستگی؛ رضایت جامعه محلی؛ فرهنگ و سنن؛ امنیت و رفاه اجتماعی) دسته‌بندی نمودند که ما در این مطالعه سه بعد سرزندگی محلات، تعلق خاطر و هویت را نیز به آن اضافه نمودیم. هر کدام از این ابعاد نیز به‌وسیله یکسری نماگر مشخص می‌شوند (شکل ۱). از جمله ۱. میزان بهبود و توسعه امکانات و خدمات آموزشی ۲. میزان بهبود و توسعه شبکه‌های ارتباطی ۳. میزان بهبود و توسعه امکانات و خدمات ورزشی ۴. میزان بهبود و توسعه امکانات و خدمات بهداشتی و درمانی در بعد توسعه و امکانات؛ ۱. میزان افزایش سطح آگاهی در ساکنان محلی نسبت به اهمیت محیط زندگی خود ۲. دوگانگی مدیریت شهری در بعد افزایش آگاهی جامعه محلی؛ ۱. افزایش همبستگی اجتماعی ساکنان محلی ۲. تقویت توان نهادهای محلی موجود ۳. افزایش مشارکت ساکنان محلی در توسعه شهر در بعد مشارکت؛ ۱. میزان رضایت جامعه محلی از توسعه صنعتی ۲. میزان رضایت جامعه محلی از دسترسی به امکانات و خدمات با توجه به توسعه صنعتی در بعد رضایت اجتماعی؛ ۱. میزان حفظ و احیای آداب‌ورسوم سنتی جامعه محلی ۲. میزان تعارض فرهنگی بین خرده‌فرهنگ‌ها و جامعه محلی در بعد فرهنگ و سنن؛ ۱. میزان افزایش جرم و جنایت ۲. میزان افزایش مزاحمت‌های روزانه ۳. میزان افزایش ترافیک وسایل نقلیه در بعد امنیت و رفاه اجتماعی؛ فضاهای

شکل ۱. چهارچوب نظری و مدل مفهومی توسعه پایدار محله‌ای

و پل آیت‌الله صدر و از غرب به اراضی رودخانه درکه و از شرق نیز به انتهای بزرگراه ارتش - کارخانه سیمان و منبع نفت شمال شرق تهران محدود می‌شود. بررسی‌ها درباره نحوه توزیع جمعیت بین مناطق ۲۲ گانه مطابق آخرین ترکیب جمعیتی نشان می‌دهد مناطق شمالی نسبت به ۱۰ سال گذشته، با بیشترین رشد جمعیت مواجه شده است.

یافته‌های پژوهش

در این بخش تمام شاخص‌ها و عوامل که به‌نوعی ممکن است در بحث توسعه‌ای دخیل باشند، شناسایی و لایه‌های مربوط به هر کدام با استفاده از نرم‌افزار GIS در محیط Arc map آماده‌سازی گردید و با توجه به شرایط هر کدام از آنها با نظرات کارشناسان امر از طریق پرسشنامه‌های مقایسات زوجی اهمیت‌دهی شدند و با توجه به اینکه تمام پارامترها در یکدیگر تأثیر داشتند از طریق فرایند تحلیل شبکه‌ای و با استفاده از نرم‌افزار Super desion مورد تحلیل قرار گرفتند تا اهمیت هر یک از آنها از طریق محاسبه اوزان به دست آید. از آنجایی که هر کدام از این پارامترها دارای شدت و ضعف هستند اوزان طبقه‌بندی‌های هر کدام از پارامترهای مذکور از طریق ایجاد جدول به‌صورت زوجی محاسبه گردید. شاخص‌های به‌کاررفته شامل: نرخ باسوادی، نرخ اشتغال، امنیت اجتماعی، تکدی‌گری، طلاق، معتادان خیابانی، کارگران فصلی و بیکاری است (جدول ۲).

به‌وسیله نرم‌افزار، شاخص ناسازگاری برای این مقایسه‌های زوجی زیر ۰.۱ می‌باشد. در صورتی که نرخ ناسازگاری کوچک‌تر یا مساوی ۰.۱ باشد، در مقایسات زوجی سازگاری وجود دارد همان‌طور که مشاهده می‌شود مقادیر نرخ ناسازگاری برای مقایسه معیارها و گزینه‌ها در شکل زیر نشان داده شده است که در مجموع مقدار آن برابر است با

اطلاعات به طریق کتابخانه‌ای و اسنادی از طریق سالنامه‌های آماری، نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ و داده‌های بلوک‌های سرشماری مرکز آمار ایران جمع‌آوری گردیده است. در نهایت پس از گردآوری داده‌ها و اطلاعات جمعیتی مربوطه، محلات سطح منطقه با توجه به شاخص‌های موردنظر در ابتدا با استفاده از نرم‌افزار SuperDecisions، ساخت مدل و پیکربندی مسئله ترسیم گردید و سپس با استفاده از تکنیک‌های تحلیل تصمیم‌گیری چند متغیره، محلات رتبه‌بندی و مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. سپس به‌منظور روایی و پایایی و تطبیق نتایج حاصل از روش فازی در رتبه‌بندی محله‌ها با استفاده از محاسبات مربوط به شاخص‌های کمی که حدود ۱۲ تا از شاخص‌ها را در بر گرفته است اقدام به رتبه‌بندی محلات در محیط نرم‌افزار اکسل گردید و وضعیت هر یک از محلات در شاخص‌ها موردبررسی قرار گرفت. در قسمت دیگر مطالعه نیز جامعه آماری محلات ۲۶ گانه منطقه یک و جامعه نمونه ۲۹۷ نفر از کارشناسان و خبرگان حوزه برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی با استفاده از فرمول کوکران و همچنین تعداد ۴۰۰ نفر از افراد ساکن در محلات مذکور، مشاهدات میدانی و استعلامات گزارش‌شده از مراکز مربوطه در رابطه با درج آسیب‌های اجتماعی ثبت‌شده در یک بازه زمانی مشخص (۱ ساله؛ از آبان ۹۶ تا آبان ۹۷) تعیین شدند.

معرفی محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در این تحقیق، محله‌های منطقه یک شهرداری تهران است. مختصات جغرافیایی این منطقه از طرف شمال محدود به ارتفاعات ۱۸۰۰ متری دامنه جنوبی کوه‌های البرز، از جنوب به بزرگراه شهید چمران حدفاصل دوراهی هتل آزادی و بزرگراه مدرس

جدول ۲. شاخص‌های سطح یک و دو مؤثر در توسعه پایدار محله‌ای

عوامل سطح یک	عوامل سطح دو
کاربری‌های فرهنگی - مذهبی	نرخ باسوادی
نرخ اشتغال	امنیت (آسیب) اجتماعی
شاخص اجتماعی - فرهنگی	مراکز درمانی بهداشتی
	مراکز آموزشی
	هتل و اقامتگاه‌ها

شکل ۲. نمودار اطلاعات نرخ ناسازگاری

و بالاخره مسئله درآمد برای همه آحاد شهر اشاره کرد. گونه شناسی آسیب‌های محلات منطقه یک که با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مشاهده میدانی از نقطه-محل‌های مختلف نشان می‌دهد که در کل آسیب‌های اجتماعی به سه نوع اصلی تکدی‌گری، معتادان خیابانی و کارگران فصلی تقسیم می‌شوند. تکدی‌گری در نواحی ۱، ۲، ۳، ۷ و ۸ دیده می‌شود در نواحی مذکور نرخ بالای جمعیت و آمدوشدها و همچنین نزدیکی به مراکز تجاری و خرید از عوامل بروز این آسیب تشخیص داده شده است که اکثر تکدی‌گران این نقاط از شهروندان روستاهای حاشیه جنوبی شهر تهران و نواحی جنوبی آن واقع در مناطق حاشیه‌نشین و زاغه‌نشین است.

به‌طور موردی می‌توان به میدان دربند و همچنین آرامگاه امامزاده قاسم در این مورد اشاره نمود که به دلیل پر رفت‌وآمد بودن یکی از نقطه-محل‌های بروز این آسیب تبدیل شده است از طرفی آرامگاه امامزاده قاسم به سبب معنویت و روحانیت زوار یکی از نقاط اصلی در این زمینه به شمار می‌رود به نظر می‌رسد سوءاستفاده از احساسات زوار آرامگاه امامزاده به یکی از عوامل رونق بخش این آسیب مبدل گردیده است اما با این اوصاف نکته قابل توجه در این است که امامزاده صالح فاقد این نوع آسیب اجتماعی است که به نظر می‌رسد تجمع معتادان خیابانی در این نقطه محل باعث برخورد این گروه با تکدی‌گران گردیده باشد و در این میان نوع دیگری از آسیب (اعتیاد) در این نقطه محل بروز کرده باشد علاوه بر امامزاده صالح نقطه محل‌های میدان تجریش، میدان قدس، امامزاده صالح، گلاب دره و قیصریه نیز که در نواحی ۳، ۷ و ۸ می‌شود معتادان خیابانی را در خود جای داده‌اند میدان تجریش و قدس به دلیل تمرکز جمعیت و آمدوشدهای فراوان

۰۰۷۶۶ بنا بر این نیاز به بازنگری در اوزان نیست و وزن دهی معتبر بوده است (شکل ۲).

آسیب‌های اجتماعی به یکی از مهم‌ترین معضلات کلان‌شهر تهران مبدل گشته است. آسیب‌هایی نظیر اعتیاد، فرار کودکان، کودکان کار، تکدی و ... روند رو به رشدی داشته که در سال‌های اخیر مشکلات عدیده‌ای برای شهر تهران و شهروندان به وجود آورده است. بر اساس مطالعات انجام‌شده در سال ۱۳۹۰ در شهرداری تهران آسیب‌های اجتماعی برای هر کدام از مناطق به تفکیک محلات تعیین شدند که در تحقیق حاضر نیز به‌عنوان منبع مطالعاتی واقع شد (جدول ۳).

گونه شناسی آسیب‌های محلات

عوامل و آسیب‌های شهری مفهوم گسترده‌ای است که می‌توان آن را به دو قسمت کالبدی و غیر کالبدی (اجتماعی) تقسیم کرد. در بخش کالبدی می‌توان به وضعیت بد یا فقدان فضاهای شهری از جمله: پارک، خیابان‌ها، منازل مسکونی، بازارهای تجاری، پل‌های عابر، زیرگذرها و غیره و در بخش غیر کالبدی به مسائل مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی موجود در شهرها مانند: طلاق، روسپیگری، فرار از منزل، اعتیاد، عرفان‌های کاذب، خودکشی، بیکاری، تورم، گمنامی، بی‌مسکنی و بد مسکنی، گسترش آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، آلودگی‌های زیست‌محیطی، تکدی‌گری، کارگران فصلی، مشکلات ترافیکی و آمدوشد، معضل حاشیه‌نشینی و رشد زاغه‌ها، معتادان خیابانی، مسئله دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی، معضل دفع زباله و عدم بازیافت آن، گسترش آسیب‌های روانی و شخصیتی، مشکل توزیع عادلانه‌تر امکانات و خدمات شهری مورد نیاز شهروندان

جدول ۳. اوزان پارامترهای مؤثر در توسعه پایدار

توسعه محله‌ای پایدار		
۰,۱۶	امکانات دسترسی و حمل‌ونقل	۱
۰,۰۴۳	نرخ اشتغال	۳
۰,۰۳۱	مراکز آموزشی	۳
۰,۰۲۷	مراکز درمانی و بهداشتی	۴
۰,۰۲۴	تفریحی - ورزشی	۵
۰,۰۲۳	اماکن فرهنگی - مذهبی	۶
۰,۰۱۷	فضاهای سبز	۷
۰,۰۰۸	بازارهای بزرگ	۸
۰,۰۰۸	امنیت اجتماعی	۹
۰,۰۰۷	نرخ باسوادی	۱۰
۰,۰۰۶	تراکم جمعیت	۱۱
۰,۰۰۵	بافت فرسوده	۱۲

می‌توان گفت که این معضل اجتماعی در تمامی محلات وجود دارد اما با توجه به نتایج به‌دست‌آمده پایین‌ترین میزان اشتغال مربوط به محله‌های درکه، ولنجک و محمودیه است این محلات به سبب شرایط نامناسب اقتصادی و سرانه کم مراکز تجاری و صنعتی و همچنین تأسیسات شهری باعث مراجعه مردم به محلات و نواحی دیگر شهر شده است.

با توجه به جدول ۴ آسیب اجتماعی تکدی‌گری در میدان دربند، امام‌زاده قاسم، خیابان شریعتی، بلوار صبا، باغ فردوس، چهارراه فرمانیه و معتادان خیابانی در میدان تجریش، میدان قدس، امام‌زاده صالح، گلابدره، قیصریه و کارگران فصلی در میدان تجریش، میدان قدس، بلوار اوشان و بیکاری در محلات درکه، ولنجک، محمودیه بیشترین آسیب‌های اجتماعی مشاهده شده است (جدول ۳).

تأثیر شاخص‌های مورد استفاده در آسیب‌های اجتماعی

با توجه به جدول ۴ در همان نگاه اول مشخص می‌شود که آسیب‌های اجتماعی موجود در نواحی ۲۶ گانه منطقه یک بیشتر به دلایل اقتصادی - معیشتی نمود پیدا کرده‌اند در اصل می‌توان ادعان نمود که اکثر مسائل اجتماعی به‌نوعی ریشه در مشکلات اجتماعی-اقتصادی دارد و محلاتی که از لحاظ بعد اقتصادی مورد مطالعه در تحقیق حاضر (شاخص‌های سرانه واحدهای تجاری-صنعتی و دسترسی به مراکز فروش و بازار بزرگ) در شرایط نامناسبی هستند از شرایط مناسبی در

به یکی از مراکز خرید و فروش خرده مواد مخدر بدل گشته و در نتیجه عامل حضور معتادان خیابانی شده است. همچنین این وضعیت برای سایر نقاط نیز صادق است. اشتغال به کسب و درآمدهای فصلی از جمله کاری در پروژه‌های ساخت‌وساز مسکن و ... به دلیل نرخ بیکاری بالا در سطح منطقه باعث بروز نوع دیگری از آسیب‌های اجتماعی گردیده است که منظر شهری را به هم می‌زند. این نوع از اشتغال اکثراً در نقاط مرفه و تأمین از لحاظ سرمایه، به چشم می‌خورد در چنین محل‌هایی به دلیل نیاز به نیروی کار غیر ماهر و ارزان تجمع نیروی کار غیرمتخصص برای کار در مشاغل دسته‌چندم به چشم می‌خورد. منطقه یک به دلیل آب‌وهوای مناسب و آلودگی کمتر و دلایل دیگر یکی از مناطق مرفه نشین و محل تمرکز مراکز تجاری و خرید و سفارت‌خانه‌ها و باغ‌های تجملاتی است و امروزه ساخت‌وسازهای ساختمانی و عمرانی در این منطقه بالا است و نقطه-محل‌های میدان تجریش، میدان قدس و بلوار اوشان محل اجتماع کارگران فصلی است. در میان آسیب‌های اجتماعی فوق مسئله بیکاری نیز همانند سایر مناطق یکی از مسائل بسیار مهم اجتماعی به حساب می‌آید. در حالی که مهم‌ترین هدف مدیریت شهری را می‌توان ارتقاء شرایط کار و زندگی جمعیت ساکن در قالب اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و حفاظت از حقوق شهروندان، تشویق به توسعه اقتصادی و اجتماعی پایدار و حفاظت از محیط کالبدی دانست غالب محلات منطقه یک تهران از شرایط یکسانی در خصوص بحث اشتغال برخوردارند و

جدول ۴. طبقه‌بندی آسیب‌های اجتماعی محلات منطقه یک

ردیف	نوع آسیب اجتماعی	محل	نقطه - محل
۱	تکدی گری	۱ - ۲ - ۳ - ۷ - ۸	میدان دربند - امامزاده قاسم - خیابان شریعتی - بلوار صبا - باغ فردوس - چهارراه فرمانیه
۲	معتادان خیابانی	۳ - ۷ - ۸	میدان تجریش - میدان قدس - امامزاده صالح - گلابدره - قیطریه
۳	کارگران فصلی	۳ - ۶ - ۷	میدان تجریش - میدان قدس - بلوار اوشان
۴	بیکاری	۱ - ۲	بیشترین میزان مربوط به محلات درکه - ولنجک - محمودیه

خصوص بحث پایداری برخوردار نمی‌باشند این نکته می‌تواند بیانگر تأثیر به‌سزای اشتغال و درآمد در سایر شاخص‌ها باشد و نشان از مشکلات اقتصادی همه‌گیر است. نکته قابل‌تأمل دیگر در خصوص آسیب‌های اجتماعی را می‌توان در بحث تمرکز امکانات و خدمات اقتصادی و معیشتی در سطح منطقه جست‌وجو نمود. بااینکه محله تجریش جزو محلات با شرایط مناسب برای توسعه پایدار در تحقیق حاضر شناسایی شده است اما به‌وضوح می‌تواند دو نوع از آسیب‌های اجتماعی را در آن مشاهده نمود؛ این موضوع می‌تواند مبین این نکته باشد که تأثیر شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و حتی هویتی در به وجود آمدن آسیب‌های اجتماعی نمی‌تواند مطلق باشد در تحقیق حاضر این نکته دست‌کم در آسیب‌های اجتماعی - اقتصادی صادق بوده است؛ اما نباید از این نکته غافل شد که بروز آسیب‌های اجتماعی مختلف در سطح منطقه در

بسیاری از موارد از تبعات شرایط مربوط به هر کدام از ابعاد مورد بحث و شاخص‌های مختلف آن به حساب می‌آید. در این قسمت اسامی محلات به همراه آسیب‌های موجود و فراوانی آنها و رتبه کل هر محله بر اساس یک میانگین ترکیبی از مجموع آسیب‌ها بیان می‌شود. این نمره ماحصل ترکیبی از نظرسنجی از تعداد ۳۰ نفر از افراد ساکن در محلات مذکور به‌وسیله یک پرسشنامه با پایایی ۰/۸۷، مشاهدات میدانی و استعلامات گزارش شده از مراکز مربوطه در رابطه با درج آسیب‌های اجتماعی ثبت شده در یک بازه زمانی مشخص (۱ ساله؛ از آبان ۹۶ تا آبان ۹۷) محاسبه شده است. نتایج حاصل از تحلیل جدول ۵ بیانگر این است که میزان آسیب‌های اجتماعی در محلات دارای اشتراکات زیادی است. از بین ۲۶ محله موجود، محله (اوین رتبه ۱؛ زعفرانیه رتبه دوم، امامزاده قاسم رتبه سوم) را داراست و محلات اراج، حکمت و دزاشیب و محمودیه دارای

جدول ۵. نواحی ۲۶ گانه به همراه آسیب‌های موجود، فراوانی آنها و رتبه هر ناحیه

رتبه در آسیب کل	فراوانی مشاهده شده	آسیب‌های مشاهده شده	محلات ۲۶ گانه منطقه ۱ شهرداری تهران
۹	۱۱۶	کودکان کار - کارتن‌خواب - زنان خیابانی - قتل - طلاق - دزدی و سرقت	سوهانک
۱۳	۱۰۸	کودکان کار - معتادان خیابانی - کارتن‌خواب - زنان خیابانی - طلاق - دزدی و سرقت	باغ فردوس
۲۰	۹۰	کودکان کار - معتادان خیابانی - طلاق -	دارآباد
۲	۱۴۹	کارگری فصلی - معتادان خیابانی - تکدی گری - طلاق - دزدی و سرقت	زعفرانیه
۱۲	۱۱۰	نزاع و درگیری آپارتمانی - طلاق - اعتیاد - حاشیه‌نشینی - کارتن‌خواب	شهرک نفت
۷	۱۲۲	کودکان کار - طلاق - نزاع خیابانی - کارتن‌خواب - دزدی و سرقت	دربند
۱۵	۱۰۱	کودکان کار - حاشیه‌نشینی - قتل - اعتیاد خیابانی	دزاشیب و جوزستان
۱۹	۹۱	کارتن‌خواب - زنان خیابانی - قتل - معتادان خیابانی	چیدر
۱	۱۵۷	طلاق - زنان سرپرست - خانواده‌های نیازمند - کارتن‌خواب - کارگران فصلی - قتل - معتادان خیابانی	اوین
۳	۱۴۶	کارگری فصلی - معتادان خیابانی - تکدی گری - دختر فرار - سرقت و دزدی	امامزاده قاسم
۲۳	۷۶	نزاع و درگیری دسته‌جمعی - دزدی و سرقت	اراج

ادامه جدول ۵. نواحی ۲۶ گانه به همراه آسیب‌های موجود، فراوانی آنها و رتبه هر ناحیه

رتبه در آسیب کل	فراوانی مشاهده شده	آسیب‌های مشاهده شده	محلات ۲۶ گانه منطقه ۱ شهرداری تهران
۶	۱۲۳	طلاق - زنان سرپرست - خانواده‌های نیازمند - کودکان کار - طلاق - اعتیاد	رستم‌آباد
۵	۱۲۸	کودکان کار - معتادان خیابانی - کارتن‌خواب - دزدی و سرقت - طلاق - تکدی‌گری - کارگران فصلی	نیاوران
۱۳	۱۰۸	کودکان کار - طلاق - زنان خیابانی - قتل - خودکشی - کارگران فصلی	شهرک گل‌ها
۴	۱۳۰	کودکان کار - کارگری فصلی - معتادان خیابانی - تکدی‌گری - کارتن‌خواب - سرقت - نزاع خیابانی	تجریش
۱۱	۱۱۲	کودکان کار - کودکان خیابانی - کارگری فصلی - معتادان خیابانی - تکدی‌گری - طلاق - دزدی و سرقت	درکه
۲۰	۹۰	کودکان کار - دختر فرار - تکدی‌گری - کارتن‌خواب - خودکشی	ازگل
۱۴	۱۰۵	کودکان کار - کودک خیابانی - کارتن‌خواب - زنان خیابانی - قتل - کارتن‌خواب - دزدی و سرقت	قیطریه
۲۱	۸۹	کارگری فصلی - معتادان خیابانی - تکدی‌گری - طلاق - معتادان خیابانی	محمودیه
۸	۱۱۷	کودکان کار - معتادان خیابانی - طلاق - زنان خیابانی - تکدی‌گری - نزاع خیابانی - کارتن‌خواب	ولنجک
۱۶	۹۸	کودکان کار - طلاق - خودکشی - معتادان خیابانی - کارتن‌خواب - دزدی و سرقت	کاشانک
۱۷	۹۶	کودکان کار - معتادان خیابانی - قتل - طلاق - زنان خیابانی - تکدی‌گری	حصار بوعلی
۱۸	۹۲	کودکان کار - طلاق - قتل - خودکشی - کارتن‌خواب - سرقت - کارگران فصلی	جماران
۱۳	۱۰۸	کودکان کار - معتادان خیابانی - کارتن‌خواب - دزدی و سرقت	گلاب دره
۲۲	۷۸	کودکان کار - دختر فرار - تکدی‌گری - دزدی و سرقت - کارگران فصلی	حکمت و دزاشیب
۱۰	۱۱۴	کودکان کار - معتادان خیابانی - دزدی و سرقت - طلاق -	شهرک محلاتی

نرم‌افزار Arc Gis بوده که سایت موردنظر را مورد تحلیل فضایی و مکانی قرار داده و تحقیق را از حالت صرفاً علوم اجتماعی خارج کرده و عمده تأکید آن بر اثرات فضایی آسیب‌های اجتماعی بوده است. محله تجریش در مجموع در رتبه‌بندی‌های شاخص‌ها رتبه اول در بحث توسعه پایدار تعیین گردید. این محله با مساحت ۱۸۷۰۶۱۴ مترمربع ۳۴/۴ درصد از مساحت منطقه یک را داراست و بعد از این محله، محله باغ فردوس نیز که ۴۸/۴ درصد از کل مساحت منطقه را به خود اختصاص داده است، قرار دارد. منطقه یک به‌عنوان یکی از مناطق مهم پایتخت بی‌تردید معدلی از آسیب‌های اجتماعی تهران است. وجود پاره فرهنگ‌های مختلف، تردهای فراوان، وجود بافت‌های فرسوده جرم خیز، رشد عمودی منطقه، نابرابری در دسترسی به خدمات و آسیب‌های اجتماعی موجب شده این منطقه شرایط خاصی را تجربه کند. اهمیت بُعد پایداری اجتماعی و فرهنگی در روند توسعه شهرهای استخراجی عمدتاً ناشی از این مسئله است که اولاً توسعه صنعتی ابتدا در محیط‌های کوچک و یا روستایی رخ داده و سپس

کمترین میزان آسیب‌های اجتماعی هستند. از آسیب‌های اجتماعی مشترک در سه ناحیه پراسیب می‌توان به کارگری فصلی - معتادان خیابانی - تکدی‌گری - دختر فرار - طلاق اشاره کرد؛ و هر چه پایداری محله (امکانات دسترسی و حمل‌ونقل، نرخ اشتغال، مراکز آموزشی، مراکز درمانی و بهداشتی، تفریحی - ورزشی، فضاهای سبز، نرخ باسوادی، امنیت اجتماعی) در منطقه یک بیشتر باشد به همان اندازه آسیب‌های اجتماعی در سطح پایین‌تری خواهند داشت؛ و در نتیجه می‌توان نتیجه گرفت که بین پایداری محله‌های شهری و آسیب‌های اجتماعی در منطقه یک رابطه وجود دارد (جدول ۵).

نتیجه‌گیری

پژوهش‌های انجام‌شده در گذشته در این رابطه بیشتر به بحث پایداری کالبدی می‌پردازد و کمتر به آسیب‌های اجتماعی توجه شده است؛ اما تحقیق با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی با ابعاد گوناگون آن در محلات منطقه یک تهران است. همچنین ابزار مورد استفاده در این تحقیق

فهرست مراجع

۱. افسری، شرمینه. (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی «ارتقاء کیفیت محیطی و اجتماعی» در چهارچوب «توسعه پایدار محله‌ای»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه معماری و هنر. دانشگاه تهران. پردیس کیش.
۲. پانام، رابرت. (۱۳۸۰). *دموکراسی و سنت‌های مدنی*. (محمدتقی دلفروز، مترجم). دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
۳. تقوایی، مسعود؛ و صفربادی، اعظم. (۱۳۹۲). توسعه پایدار شهری و برخی عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه). *مجله مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۳ (۶)، ۲۲-۱.
۴. توکلی نیا، جمیله؛ و منصور استادی سیسی. (۱۳۸۸). تحلیل پایداری محله‌های کلان‌شهر تهران با تأکید بر عملکرد شورایی‌ها (نمونه موردی: محله‌های اوین، درکه، ولنجک). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۱ (۷۰)، ۲۹-۴۳.
۵. تیموری، ایرج. (۱۳۹۰). *چالش‌های توسعه پایدار کلان‌شهر تهران*، موردی: منطقه ۱۷ شهرداری تهران. رساله دکتری. دانشگاه تهران. گروه جغرافیای انسانی.
۶. حاجی آقاچونی کاشی، شیوا؛ اذانی، مهری؛ و مختاری ملک‌آبادی، رضا. (۱۳۹۳). بررسی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی منطقه ۱ شهر اصفهان). *مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۴ (۲)، ۱۲۹-۱۵۲.
۷. دباغیان، فرنوش. (۱۳۹۵). ساختار سکونت و نظام محله در شهرهای قرون وسطی نمونه‌های موردی: شهرهای فلورانس، ونیز، سیه نا و لیون. *فصلنامه هنر و تمدن شرق*، ۴ (۱۴)، ۴۱-۵۴.
۸. رضایی، محمدرضا؛ و نگین ناجی، سوده. (۱۳۹۴). بررسی راهکارهای مؤثر در ایجاد محله پایدار با رویکرد مشارکتی (مطالعه موردی: محله راهنمایی یاسوج)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۶ (۲۰)، ۶۹-۸۲.
۹. ستوده، هدایت اله. (۱۳۹۵). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*. آوای نور. تهران.
۱۰. سعادت، رحمان. (۱۳۸۵). تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۶ (۲۳)، ۱۹۷-۱۷۳.
۱۱. شارع پور، محمود. (۱۳۸۰). فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، *ماهنامه انجمن جامعه‌شناسی، تهران*، ۳ (۳)، ۱۱۲-۱۰۱.
۱۲. شمعی، علی؛ آقایی، پرویز؛ و حیدری، سامان. (۱۳۹۲). بررسی و تحلیل میزان مشارکت شهروندان در مدیریت شهری با تأکید بر مدیریت محله (مطالعه موردی محله جماران، ناحیه چهار، منطقه یک تهران)، *فصلنامه مدیریت شهری*، ۵ (۱۶)، ۲۷-۳۵.
۱۳. صدیقی سروستانی، رحمت‌الله. (۱۳۹۰). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)*. تهران: سمت

در پی تحولات اقتصادی، این محیط‌های کوچک تبدیل به شهرهای بزرگ و یا مهمی شده‌اند. ثانیاً به دلیل وجود تعداد بالای مهاجران و حضور خرده‌فرهنگ‌های گوناگون در این محیط‌ها، تحولات ناشی از دوگانگی و تعارض‌های فرهنگی به نفع جامعه میهمان تمام‌شده، فرهنگ بومی - محلی را تضعیف و درنهایت به ناپایداری در بعد اجتماعی - فرهنگی بینجامد.

محلات منطقه یک شهرداری تهران در کل دارای آسیب‌های اجتماعی رو به افزایش است که در برخی از محلات مانند میدان تجریش و میدان‌ها اصلی و نزدیکی بازارهای خرید و پررفت‌وآمد دیده می‌شود که عبارت‌اند از بیکاری، تکدی‌گری، معتادان خیابانی و کارگران فصلی که بیشترین میزان آسیب نیز با توجه به مشاهدات میدانی شامل تکدی‌گری است که در اطراف میدان‌ها و بازارهای خرید دیده می‌شود که در این بین میدان تجریش به دلیل واقع‌شدن در کنار بازار سنتی تجریش و آمدوشد فراوان تعداد تکدی‌گران قابل توجه است. همچنین با توجه به نتایج به‌دست‌آمده هر چهار آسیب اجتماعی شناسایی شده، ریشه اقتصادی و فرهنگی دارند و به‌نوعی در ارتباط با معیشت مردم است. در کل منطقه یک به‌مانند خود تهران و چه‌بسا کل کشور از مشکل بیکاری رنج می‌برد که می‌توان گفت شاید منشأ اصلی همه آسیب‌های اجتماعی باشد. در بحث دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های توسعه شهری نیز با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از روش فازی محله تجریش به دلیل برخورداری از امکانات و دسترسی به ادارات و صنایع و پاره‌ای دیگر از شاخص‌های توسعه نسبت به سایر محلات منطقه در رتبه اول توسعه پایدار محله‌ای قرار گرفت که بعداً آن نیز محله باغ فردوس در رتبه بعدی قرار گرفت. شایان‌ذکر است که محله گلاب دره و شهرک محلاتی نیز در این رتبه‌بندی در انتهای جدول قرار گرفتند. همچنین مجموع امتیازات هر یک از محلات بین محلات منطقه یک از نظر بحث توسعه پایدار فاصله فاحشی وجود دارد به‌طوری‌که امتیاز محله اول با محلات انتهایی در جدول حدود دو برابر است که نشان‌دهنده عدم یکنواختی فضایی در تخصیص امکانات و برخورداری از شاخص‌های توسعه‌ای است که منجر به اختلاف زیادی در بحث توسعه پایدار نظام محله‌ای در منطقه یک شده است.

پی‌نوشت‌ها

1. McCord
2. Ratcliffe
3. Wallace

۱۴. عبدالمهدی، مریم. (۱۳۸۵). پیشگیری از جرم از طریق برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری (مورد مطالعه: سرقت در شهر زنجان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه زنجان. دانشکده علوم انسانی زنجان.
۱۵. علوی، سیدعلی؛ پور طاهری، مهدی؛ و صابری، عبدالمطلب. (۱۳۹۶). الزامات توسعه پایدار و ارزیابی توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی: محله اکباتان منطقه ۵ شهر تهران). پژوهش‌های جغرافیایی انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی). ۴۹ (۱)، ۱۹-۳۴.
۱۶. فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی. (کیان تاج‌بخش، مترجم). مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی و توسعه. تهران: نشر شیرازه
۱۷. قاسمی، وحید؛ اسماعیلی، رضا؛ و ربیعی، کامران. (۱۳۸۵). سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۲۳(۳)، ۲۴۸-۲۲۵.
۱۸. کاظمیان، غلامرضا؛ مشکینی، ابوالفضل؛ و بیگلری، شادی. (۱۳۹۰). ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در پایداری محله‌ای ناحیه دو شهرداری منطقه ۴ تهران (محله‌های مجدیه، شمس آباد و کالاد)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۱ (۲۱)، ۷-۲۸.
۱۹. لینچ، کوین. (۱۳۷۵). سیمای شهر. (منوچهر مزینی، مترجم). انتشارات دانشگاه تهران.
۲۰. لینچ، کوین. (۱۳۸۴). تئوری شکل شهر. (سیدحسین بحرینی، مترجم). انتشارات دانشگاه تهران.
۲۱. مختاری ملک‌آبادی، رضا؛ مرصوسی، نفیسه؛ حسینی، سیدعلی؛ و غلامی، محمد. (۱۳۹۴). تحلیل اثرگذاری توسعه صنعتی بر شاخص‌های کالبدی توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر ساحلی - معدنی عسلویه)، فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۵ (۴)، ۱-۱۶.
۲۲. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن - نتایج کلی شهر تهران (مناطق ۲۲ گانه). نشر دفتر ریاست - امور بین‌الملل و روابط عمومی، چاپ اول.
۲۳. مشکینی، ابوالفضل؛ برهانی، کاظم؛ و شعبان زاده نمینی، رضا. (۱۳۹۲). تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مطالعه موردی: مناطق ۲۲ گانه شهر تهران)، مجله جغرافیا، ۱۱ (۳۹)، ۱۸۶-۲۱۱.
۲۴. معید فر، سعید؛ و مقدم، غلامرضا. (۱۳۸۹). نقش هویت محله‌ای در کاهش و کنترل گرایش به رفتارهای ناپهناجر اجتماعی در شهر (مطالعه محله‌های شهر تهران)، مسائل اجتماعی ایران، ۱ (۲)، ۱۴۳-۱۱۵.
۲۵. نادری بوانلو، محمد؛ و پرتوی، پروین. (۱۳۸۹). تدوین الگوی محله محوری در مدیریت شهری با توجه به ویژگی‌های شهر مشهد، فصلنامه دانشگاه هنر، ۳ (۵)، ۸۰-۶۳.
26. Gold J., Kolb W. (1997). *A Dictionary of the Social Sciences*. Edited by; Zahedi Mazandarani M.J., First Publish, Tehran, Maziyar Publications..
27. Keller, S. (1968). *The Urban Neighborhood*, New York, Random House, U. S. A.
28. McCord, E. S., & Ratcliffe, J. H. (2009). Intensity value analysis and the criminogenic effects of land use features on local crime patterns. *Crime Patterns and Analysis*, 2(1), 17-30.
29. Morris, D & Hess, K. (1975). *Neighborhood Power Boston*. MA: Beacon Press. U, S.A.
30. Randolph, T. Hester, Jr. (1984). *Planning Neighborhood Space with People*, University of California, and U. S. A, and Second Edition.
31. Seibert, S. E., Kraimer, M. L., & Liden, R. C. (2001). A social capital theory of career success. *Academy of management journal*, 44(2), 219-237.
32. Wallace, M., Wisener, M., & Collins, K. (2006). *Neighbourhood characteristics and the distribution of crime in Regina*. Statistics Canada, Canadian Centre for Justice Statistics.

Sustainable Pathology of Urban Neighborhoods with an Emphasis on Social Harms

(Case Study: District 1 of Tehran City)

Zahra Fattahi, Ph. D. Candidate, Department of Geography and Urban Planning, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Ali Shamie*, Associate professor, Department of Geography and Urban Planning, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Ali Movahed, Associate professor, Department of Geography and Urban Planning, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Abstract

The social pathology of urban neighborhoods is very important in the sustainability of the city. This research studies the sustainable pathology of urban neighborhoods in Region 1 of Tehran city with an emphasis on social harms. The main objective of the social pathology and its spatial distribution at the neighborhoods level is to plan and manage how to control and reduce the social harms and make sustainable neighborhood development. Employing an exploratory analysis method, the present study is an applied research. The data has been collected through documentary and field studies. For analyzing the data, Super Decisions software and various tools have been used in Geographical Information System (GIS). The study area is the neighborhoods of Region 1 of Tehran municipality and the level of analysis is its 26 neighborhoods. The statistical sample consists of 30 experts in the field of urban planning and engineering, and 372 inhabitants of the 26 neighborhoods. These participants have been selected using Cochran Formula and random sampling. The findings of the study show that the neighborhoods of Region 1 of Tehran municipality are encountering growing social harms. Common social harms in this region are divorce, runaway girls, beggary, drug addiction, and seasonal workers. In terms of spatial distribution, mostly squares are densely populated, e.g., Tajrish Square. Among the 26 existing neighborhoods, Evin (rank 1), Zafaraniyeh (rank 2), and Imamzadeh Qasem (rank 3) Neighborhoods have respectively the most amounts of social harms while Araj, Hekmat, Deszashib, and Mahmoudieh Neighborhoods have the least amount of social harms. Any appropriate social interventions and supportive measures require comprehensive studies and studies on opportunities and threats, the strengths and weaknesses, the nature and causes of injuries and social issues at a smaller level, namely, neighborhoods. According to the results of this study, effective preventive measures can be taken to improve the planning and optimal management of the city of Tehran in the municipality of Tehran, with the full knowledge of the existing damage and its type, and by achieving appropriate strategies to reduce the damage to the neighborhood system. In the area of a Tehran municipality, in order to help improve urban planning and management through the identification and elimination of existing damage, it is possible to develop and improve these areas of the region in terms of the quality of life of citizens and minimize the damage. In terms of the indices of urban development infrastructures and facilities, significant differences are also observed between the neighborhoods of this region using Fuzzy Method, e.g., Tajrish Neighborhood has the first rank in sustainable development due to the availability of facilities and access to offices and industries and several other development indices. Bagh-e-Ferdows Neighborhood has the second rank, while Golab Darre and Mahallati Neighborhoods are at the bottom of this ranking. According to the results of this study, it is possible to improve the planning and optimal urban management in a Tehran municipality region with full knowledge of existing damage and their type. They have taken effective preventive measures and appropriate.

Keywords: Urban neighborhoods pathology, Sustainable development, Social harms, Region 1 of Tehran City.

* Corresponding Author Email: shamai@khu.ac.ir